

Μητέρα Θεσσαλονίκη

του Ν. Γ. Πεντζίκη*

Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912

Λογοτεχνικά, ταξιδιωτικά, βιογραφικά και ιστορικά

— πεζά και ποιητικά — κείμενα για τη Θεσσαλονίκη και την ενδοχώρα της
από τις βιβλιοθήκες των Γ. Κατσέα, Α. Χατζητόλιου και Ι. Μπισχινιώτη

Προκειμένου περί Θεσσαλονίκης, η είσοδος του κόσμου να γίνεται απ' τη θάλασσα. Για τη θάλασσα οι πίνακες του Χατζή, ο «Θερμαϊκός με τον Όλυμπο» του ζωγράφου Μαλέα, τα θαλασσινά διηγήματα του Καρκαβίτσα. Ταξίδι με καϊκι στη Θεσσαλονίκη αναφέρεται στο «Φτωχό Άγιο» του Παπαδιαμάντη, στου Μωραϊτίδη «Με του Βοριά τα κύματα». Ο πλους προς την πόλη να έχει ένα χαρακτήρα θρησκευτικό [...]

Πριν η Θεσσαλονίκη οικοδομηθεί, σ' όνομα της αδελφής του Αλέξανδρου απ' τον Κάσσανδρο, με τ' όνομα του κοριτσιού που πέθανε η ευγενικά μητέρα του γεννώντας το, όταν στο μυχό του κόλπου πού 'χε διάφορο σχήμα βρισκόντουσαν εικοσιέξι συνοικισμοί, όπου οι τούμπες, κοντά σε νερά, σε κοίτες αρχαίες, τα ίχνη διέσωσαν, από νοτιά πού 'ναι η οδός των θεών, ερχόντουσαν με πλοία, αγγεία με παραστάσεις που τα τοπικά εργαστήρια ευχαρίστως αντέγραφαν τα γεωμετρικά τους θέματα ή τους μαλακούς πολλαπλούς ελιγμούς των βυθών της θάλασσας [...]

Ιστορικό δεδομένο, του Καμενιάτη η διήγηση, όπου ο αιχμάλωτος πληθυσμός, μέσα στ' αμπάρια των εξωμοτών πειρατών, αρμενίζοντας προς την Κρήτη, την άλλοτε Μινώα, κατ' αντίθετη φορά προς τους Θεούς, κατεβαίνοντας από βοριά να πεθάνουν ή ανδράποδα να πουληθούν, φθάνουν κάποτε στις Βόρειες Σποράδες [...]

Πλοία πολεμικά έχουν καταποντιστεί και εμπορικά στα ύδατα του Θερμαϊκού. Προσαράζουν στα ρηχά γύρ' απ' τα' ακρωτήρια, στις προσχώσεις απ' τα ποτάμια. Μητρικός πλακούντας η γης της Θεσσαλονίκης αρδεύεται πλούσια. Όλου του κόλπου του θαυμαστού σεβάσμιος επισκοπος εξάρχει.

Για να μην εξωκείλει ο Βότσης, εισορμώντας να εκτοπίσει τον εχθρό, μονάχα τον οδήγησε η Πίστη. Έτσι, θώρακας στον αέρα κι εμπόδια εκτινάσσονται, φωτιές ουρανομήκεις. Θέαμα μεγαλειώδες τα σκάφη πυρπολούμενα, καθώς τα σπρώχνει η τύχη. Φορτηγίδες και τρικάρτα, βαπόρια σιδερόφραχτα, την ύπαρξή τους χά-

* Ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, εμβληματική μορφή της γενιάς του '30 και ιδιαίτερα της «Σχολής της Θεσσαλονίκης» γεννήθηκε (1908) και πέθανε (1993) στην πόλη μας, την οποία εγκατέστησε στον πυρήνα του πολύπλευρου λογοτεχνικού και εικαστικού του έργου. Σπούδασε Φαρμακευτική και Βοτανική στη Γαλλία, ενώ στο περίφημο φαρμακείο του (Εγνατίας 112) σύχναζαν επί δεκαετίες οι σημαντικότεροι πνευματικοί άνθρωποι της Θεσσαλονίκης. Τα έργα του «Ανδρέας Δημακούδης», «Αρχιτεκτονική της σκόρπιας ζωής», «Το μυθιστόρημα της Κυρίας Έρσης» («...ένα εκπληκτικό φαινόμενο λογοτεχνικού τύπου... χάρη στην ελληνική χριστιανοσύνη του μπορεί να χωρέσει η ψυχή του όλα τα δικά μας...», γράφει ο Σεφέρης στις *Δοκίμες* του), «Μητέρα Θεσσαλονίκη», «Προς εκκλησιασμόν» καθώς επίσης και η συγγραφική και εικαστική παραγωγή βάσει της ψηφιαριθμητικής επεξεργασίας του συναξαρίου της ημέρας κατέχουν περίοπτη θέση στην ιστορία της λογοτεχνίας μας. Τα αποσπάσματα που δημοσιεύουμε προέρχονται από το φερώνυμο αφήγημά του «Μητέρα Θεσσαλονίκη» (δεύτερη έκδοση, *Κέδρος*, 1978).

Η Βίλλα Μπιάνκα στη δεκαετία του 1950.

νουν στο βυθό [...]

Μητέρα πόλη ευλαβεστάτη, μην αθυμείς στη δυστυχία, έχοντας την πίστη τριαντάφυλλα, να προσφέρεις ολοκαύτωμα, όργια της άνοιξης, τους τάφους. Μύρα ο Πολιούχος σου απ' το μνήμα του ανάβλυζε. Αν τα στέρεψε η σκλαβιά και το χώμα είναι ίαμα θαυμάσιο και μέγα του τάφου. Όταν κάθ' ελπίδα η επιστήμη χάνει, κάτ' απ' το προσκέφαλο, τ' άρρωστο παιδί το γιατρεύει το χώμα του εν Αγίοις Πατρός [...] Για τη Θεσσαλονίκη αρμενίζοντας, στο μητρικό μέσα κόλπο, να πιστεύετε στην Ανάσταση [...]

Όλες οι περιπέτειες, ακόμα κι αυτό το ταξίδι στο Θερμαϊκό, είναι Έρωτας. Έτσι είναι [...] Νιώθω αφάνταστα νέος και καινούργιος, σα να ζω πρώτη φορά. Τούτο είναι το νόημα της άφιξής μου στην πόλη [...] φτάνοντας μέσα στο λιμάνι, σου 'λεγα πως είχ' αρχίσει πάλι να κάνω σχέδια με τη φαντασία μου. Στηριζόμουνα στη βυζαντινή χρονογραφία. Είχα διαβάσει κάποτε στον Παχυμέρη για την έλευση ενός Παλαιολόγου στη Θεσσαλονίκη. Συνδυάζοντας το παραπάνω γεγονός με τις γνωστές φωτογραφίες της εισόδου στην πόλη μας του Βασιλέως Γεωργίου μετά του Διαδόχου κατά την απελευθέρωση, την ημέρα της πανηγυρικής επετείου του Πολιούχου, η φαντασία μου έβρισκε ένα πλούσιο νόημα για να μπορέσω να στολιστώ [...]

Όσοι πορεύονται ανά την Θεσσαλονίκη δε

συναντούν καμιά φαντασμαγορία εύκολη [...] Αν υφίσταται κάτι ως θέαμα που να μπορεί να εντυπωσιάσει, είναι το επιβλητικό πέρασμα των κηδειών από τους δρόμους. Ο θάνατος επίσης αισθητοποιείται [...] απέραντη έκταση νεκροταφείων τέμνει σε δύο την πυροπαθή και σεισμοπαθή πόλη [...] Η ομορφιά του πραγματικού, μονάχα σε όσους το υπομένουν αποκαλύπτεται. Ομορφιά δεν είναι ο έρωτας του προικισμένου προσώπου – είναι η εγκαρτέρηση δίπλα, κοντά σ' αυτό που δεν είσαι [...]

Η αλήθεια που όλους μας χωρά και κανενός δεν είναι μονοπώλιο, κατοπτρίζεται στο φαινόμενο σαν εικόνα, στην ύπαρξη ως ομοίωση του θεού. Την ύπαρξή μας είν' αδύνατο να διηγηθούμε, την εικόνα αδύνατο της πόλης να δούμε, αποβλέποντας αποκλειστικά σε ό,τι είμαστε, αν δε θυμηθούμε πώς βαπτιστήκαμε, μ' ένα θάνατο εικονικό, λαβαίνοντας ζωή στη σάρκα μας εν ονόματι ενός Αγίου και προγόνου, ενός που πιο μπροστά ταξίδεψε [...] Η μνήμη εκείνου που δεν ξέρουμε πού βρίσκονται σπαρμένα τα κόκκαλά του, χαρίζει ζωή. Ζωή γεμάτο το ληξιαρχείο και ο χώρος της άλλης ζωής με τα χαραγμένα Άλφα και Ωμέγα στις παραστάσεις της σιδερένιας πόρτας του. Υφιστάμενοι την αναπνοή της μνήμης, κυκλοφορούμε στην πραγματικότητα της Θεσσαλονίκης [...]

Πίσω από τους κύβους και τα πολυέδρα τις

Μεβλαχανέ.

άσπρες πολυκατοικίες στην παραλία, τα πάντα βυθισμένα σε μαβί. Μια λευκή λοξή γραμμή ανεβαίνοντας προς τα κάστρα, οι ασβεστωμένες πάνω στα βράχια καλύβες. Άσπρο ψηλά σημάδι στη κορφή, μπροστά στον Καρά – Τεπέ οι φυλακές. Τα γκρίζα μικρόσιπα δεν ξεχωρίζουν μέσα στον περίβολο της ακρόπολης. Οι γραφικές επίσης κατηφορίες προς το ρέμα των Συκεών με τις λεύκες, από τους κήπους του Εσκίντελίκ ως το Ροδοχώρι με τ' αμπέλια, αποτελούν τα νώτα που κρύβονται. Όσα μονάχα αναλογούν πάνω στον ώμο, διακρίνονται από την κοινότητα Νεαπόλεως. Σκουλαρίκι στ' αυτί το κτίριο πάνω απ' τον Μεβλεανέ [Σημ: τεκές έξω από τα ΒΔ τείχη, δίπλα στου Καφαντάρη και λίγο πιο πάνω από την Νέα Πύλη στην οποία κατέληγε Δ. η Αγίου Δημητρίου] όπου άλλοτε χόρευαν δερβισάδες, κοντά στην εκκλησία των Μαρτύρων Ειρήνης, Χιονίας, Αγάπης [Σημ: Ο Χατζη-Ιωάννου ταυτίζει αυτήν την εκκλησία με τον τεκέ] [...]

Στην παραλία με τα κρόσσια, επέκεινα από τον Λευκό Πύργο ως του Αλατίνη, βρίσκεται η εταιρεία της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος [Σημ: Στα Α. όρια του πάρκου του Μεγ. Αλεξάνδρου] στο πρώτο τούτο απ' τα λιμανάκια της νταντέλας. Ύστερα τα σπίτια του Αριγκόνι [Σημ: Ιταλός μηχανικός, παππούς του Κ. Μοσκώφ, που – μεταξύ άλλων – έχτισε και τη βίλλα Μπιάνκα] [...]

Η αποβάθρα του κεραμοποιείου, μπροστά στην εκβολή του χειμάρρου, του τρελού ντερέ, που πλημμυρίζει μπρος στ' ανάκτορο όταν βρέχει, δίπλα στο ρημαγμένο αρχοντικό του Μπέη [...]

Προς το δροσόλουστο Αρσακλή [Σημ: Πανόραμα] σήμερα, με νέες εξαπλούται επαύλεις η πόλη [...] «Άνω» και «Κάτω Τούμπα», δύο συνοικισμοί προς τις υπώρειες των βουνών, συνοικίσθηκαν μετά την Ανταλλαγή [...]

Στους κόλπους της Θεοτόκου Μητέρας βρίσκεται η πραγματικότητα της Θεσσαλονίκης ολόκληρη [...] Αφού επτά χρόνια θρηνήσουμε νοσταλγώντας την αφετηρία μας στον έρωτα, δεν φοβόμαστε την ίδια μας συντριβή, στο σχήμα το φτωχό της σχεδίας από κομμένους κορμούς βλαστήσεως, στη θάλασσα του Άδη με των Δαιμόνων τη φοβερή την τρίαίνα.

Η θυγατέρα του Κάδμου, ο οποίος δίδαξε διά μέσου των Ελλήνων τα γράμματα, στη στιγμή που ομολογούμε ότι χάσαμε την ταυτότητά μας, με το κρήδεμνό της η Λευκοθέα από το βυθό μας φέρνει τη σωτηρία, ουρανό πάνω απ' την Πόλη Μητέρα, όπου όλες της σάρκας οι φάσεις, απ' τις αυλές που σκαλίζουν οι όρνιθες, ανεβαίνουν καπνοί των ανθρώπων στα χέρια του Παυτοκράτορος ουσία.

Πάσα σ' αυτόν τιμή και προσκύνηση, την πόλη που σώζει και τον άνθρωπο.